

*До разової спеціалізованої вченої ради
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ВІДГУК ОПОНЕНТА

кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального
процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Хотенця Павла Васильовича

дисертацію Єщенка Олександра Володимировича на тему: «Доступ до
правосуддя в Україні: історико-правове дослідження», представлену на здобуття
наукового ступеню – доктора філософії за спеціальністю 081 – Право,
за спеціальністю 081 Право

Актуальність дослідження. У сучасній науковій юридичній літературі проблеми доступності правосуддя аналізуються принаймні в двох основних контекстах. По-перше, досить часто під час визначення завдань реформування судової влади, удосконалення судової системи акцентується увага на наближенні правосуддя до населення, досягнення його максимально можливої доступності. При цьому не провадиться ретельного аналізу змісту й обсягу цього поняття. По-друге, існує значна кількість публікацій, в яких відбиваються різноманітні прояви принципу доступності правосуддя, наводяться варіанти вирішення проблем, пов'язаних з його реалізацією в різних видах судочинства. Однак на цьому рівні проблеми висвітлюються дещо фрагментарно, що не дозволяє створити повну картину ситуації, яка склалася. Своєю чергою, в межах вітчизняної фундаментальної юридичної науки питання доступу до правосуддя саме в історико-правовому аспекті жодного разу не комплексно розглядалося. За цих обставин неупереджений та всебічний історико-правовий аналіз доступу до правосуддя, як складного та багатоаспектного явища в Україні та у світі в різні історичні періоди, а також рецепція набутого досвіду попередніх епох для розвитку сучасного вітчизняного державо- і правотворення, цілком закономірно виглядає як актуальне завдання юридичної науки.

Наукова обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає у тому, що представлена наукова праця є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, у якому сформульовано цілісну наукову концепцію, що розкриває особливості доступу до правосуддя як багатоаспектного явища в його історико-правовому вимірі.

Достовірність отриманих наукових результатів зумовлена правильно підбраною та застосованою методологічною базою, що складається з загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-наукових підходів та методів пізнання правової дійсності.

Дослідження особливостей доступу до правосуддя в Україні ґрунтувалося на використанні міждисциплінарного, антропологічного, цивілізаційного, онтологічного, праксеологічного, системного та аксіологічного підходів.

Основоположну роль відіграв діалектичний метод, який сприяв якісному розкриттю предмета дослідження та реалізації визначених мети й завдань.

Системний підхід став основою для комплексного вивчення досвіду діяльності судових інституцій у сфері забезпечення доступу до правосуддя в Україні.

Застосування прийомів і методів формальної логіки (дедукції, індукції, аналогії, абстракції, синтезу, класифікації) дало змогу виявити закономірності та тенденції розвитку системи доступу до правосуддя на українських землях упродовж IX – на початку XXI ст.

Досягнення мети дослідження детермінувало необхідність використання також спеціальних наукових методів пізнання юридичної дійсності в її історико-правовому вимірі. Завдяки історичному методу у поєднанні з праксеологічним підходом відстежено трансформаційні процеси, що відбувалися в судових органах, що функціонували на українських землях протягом IX ст. – на початку XXI ст.

Порівняльний метод дав змогу не лише зіставити науково-концептуальні підходи щодо розуміння сутності доступу до правосуддя, а й виявити в них елементи збігу та розбіжностей, контекстуальні й загальнотеоретичні свідчення та умовиводи.

За допомогою герменевтичного методу простежено еволюцію смислового наповнення терміна «доступ до правосуддя», його рецепцію як у сучасному розумінні, так і в значенні, яке він мав у попередні історичні періоди.

Структурно-функціональний метод став у пригоді для дослідження діяльності судових установ на теренах українських земель.

Вивчення організації судових установ було ефективним завдяки інституційному методу.

Формально-юридичний метод слугував орієнтиром для аналізу положень правових актів у сфері судочинства та вивчення особливостей їх реалізації у забезпеченні доступу до правосуддя.

Наукова новизна представлених здобувачем результатів проведеного дисертаційного дослідження. В дисертації напрацьовано низку важливих положень і висновків, що мають істотне значення як для фундаментальної, так і прикладної юридичної науки, а також характеризуються науковою новизною. Зокрема:

уперше:

– обґрунтовано висновок про взаємозалежність і системні зв'язки між онтологічною складовою доступу до правосуддя та конкретними історичними періодами українського державотворення з урахуванням притаманних їм характерних рис;

– аргументовано наукове положення про те, що смислове наповнення концепту «доступ до правосуддя» формувалося через формалізацію таких ідей, як незалежність судової влади від законодавчої та виконавчої; пріоритет захисту прав людини; гуманізм; етатизм; правова держава; презумпція невинуватості; процесуальна змагальність тощо;

– всебічно доведено, що на теренах України перші юридичні конструкції та норми, які в контексті сучасного розуміння доступу до правосуддя можуть

тлумачитися як його невід'ємні складові, були закріплені у Третньому Литовському статуті 1588 р. Зокрема, суд мав відбуватися виключно за участі судді; позивач зі шляхетського стану мав право у разі присутності на засіданні двох судових урядників, які складали присягу в цьому земському суді, обрати одного з них для розгляду справи; суд був зобов'язаний готувати та надсилати сторонам упомінкові листи із зазначенням дати засідання і заборобою на ухилення від участі;

– встановлено, що вагоме значення для забезпечення доступу до правосуддя на західноукраїнських землях після ухвалення Конституції Габсбурзької монархії 1849 р. мало запровадження відкритості (гласності) судового процесу, який здійснювали виключно державні суди, а також інституту присяжних, покликаною розглядати кримінальні справи про вчинення тяжких злочинів;

– обґрунтовано положення про те, що одним із найбільш значущих досягнень сучасності у сфері забезпечення доступу до правосуддя стало впровадження можливості подання позовної заяви через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. Функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи забезпечило впровадження підсистеми «Електронний суд», яка через реєстрацію електронних кабінетів осіб надає можливість звертатися до суду та подавати документи онлайн, що значно спрощує й прискорює процедури правосуддя.

Повнота викладу отриманих і сформульованих результатів у наукових працях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у восьми наукових працях, серед них: чотири наукові статті опубліковані у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, одна – у закордонному фаховому виданні, а також у трьох тезах виступів на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. За результатами аналізу роботи встановлено, що під час використання ідей, думок і матеріалів інших авторів, здійснено посилання на відповідні наукові праці/публікації.

Досить повно О.В. Єщенко представив зміст власних досліджень. Це в повній мірі вказує на те, що автором не допущено порушень вимог академічної доброчесності.

Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо здобувача, його наукового керівника та інших членів разової ради немає.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані у дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані:

– у правотворчості для підвищення ефективності заходів із підготовки нормативно-правових актів, а також для виявлення та усунення прогалин і колізій у чинному законодавстві;

– у правозастосовній діяльності в процесі реформування судової системи на сучасному етапі розвитку вітчизняного державотворення;

– у науково-дослідній роботі під час здійснення досліджень, присвячених реалізації судової;

– в освітньому процесі під час опанування навчальних курсів з історії держави і права, теорії держави та права, а також спеціальних дисциплін у закладах вищої освіти, під час підготовки підручників і навчально-методичних посібників.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. Заслугує схвалення структура дисертації, в якій у логічній послідовності від загального до окремого, у межах анотації, вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок, з яких основний текст займає 263 сторінки. Список використаних джерел налічує 286 найменувань.

Перший розділ дисертації *«Доступ до правосуддя: історико-теоретичні та філософські передумови»* присвячено онтологічним та історичним аспектам розуміння доступу до правосуддя в контексті світової філософсько-правової думки, а також вивченню розуміння поняття «доступ до правосуддя» в сучасній світовій та вітчизняній юриспруденції.

З'ясовано, що завдяки християнському світогляду, через призму релігійних уявлень та розвиток візантійського канонічного права, в суспільній правосвідомості різних народів світу формуються онтологічні та аксіологічні передумови правосуддя, його релігійно-моральне розуміння, в основі якого покаяння і відплата, милосердя і співчуття, а злочин – гріх. В період Середньовіччя правосуддя стає основою монархічної ідеології, що підкреслювала сакральну природу правителя. Важливість західноєвропейського і східного впливу полягає в прийнятті основних ідей і «духу» права, заснованих на християнських цінностях, які відповідали православному світогляду.

Показано, що завдяки європейським ідеям Просвітництва, в XVIII столітті починається процес переоцінки людини як особистості, укорінення в суспільстві віри в людський розум і справедливі закони. Пролунали ідеї незалежності суду, захисту прав особистості і публічних інтересів, гуманізму, правової держави, презумпції невинуватості, процесуальної змагальності.

Наголошено, що в сучасних юридичних, наукових розробках все більше акцентується увага на тому, що доступ до правосуддя є не тільки правом самим по собі, він водночас забезпечує реалізацію інших прав. Доступ до правосуддя є вагомим чинником у забезпеченні верховенства права й пронизує різні галузі права.

Підкреслено, що забезпечення доступу до правосуддя визначається як створення умов, необхідних для забезпечення справедливості та вирішення правових конфліктів відповідно до чинного законодавства. Це охоплює надання правової допомоги, проведення судових процедур і забезпечення виконання судових рішень. Серед спільних аспектів доступу до правосуддя виділяються: 1) спільність принципів судового процесу; 2) необхідність звернення до компетентного суду для ініціації права на доступ до правосуддя; 3) спільність послідовності етапів судового процесу, таких як відкриття провадження, підготовчий етап, розгляд справи по суті та ухвалення рішення.

Другий розділ дисертації *«Доступ до правосуддя на теренах України від часів давньоруської держави до проголошення незалежності (IX –*

кінець XX ст.)» присвячено вивченню доступу до правосуддя в періоди існування Давньоруської держави (IX – XIV ст.), литовсько-польського періоду (XIV – кінець XVIII ст.), аналізу практики доступу до правосуддя на теренах України в період XVIII – на початку XX ст. та виявленню специфіки доступу до правосуддя в межах радянської правової системи.

Доведено, що в Київській державі судовими повноваженнями були наділені також ієрархи. Суддями могли бути й інші особи, призначені церковною владою.

Аналіз доступу до правосуддя на українських землях у литовсько-польський період (XIV – кінець XVIII ст.) свідчить, що право верховного суду зосереджувалося в руках великого князя – господаря, а на місцях правосуддя здійснювали призначені ним намісники. Кожна вільна людина мала право звернутися до великого князя з позовом у будь-якій справі. Цілком закономірно, що це призводило до скупчення справ у великокнязівському суді та спричиняло тяганину.

Всебічно показано, що в Руському воєводстві Польського Королівства практикувалися два способи відкриття судового провадження. В одному випадку обидві сторони процесу з'являлися до суду для вирішення спору між ними, в другому – позивач подавав до суду відповідну заяву.

У такому разі спеціальний службовець суду надсилав позов відповідачеві.

У XIII ст. цю функцію виконував коморник, а в XIV ст. вона перейшла до возного. Згодом її закріпили за судовим писарем.

Подання позову мало усний характер. Проте вже наприкінці XIV ст. шляхту зобов'язали подавати позови в письмовій формі. Шляхтич, який звертався з усним позовом до іншого шляхтича, ризикував бути покараним, а суд часто відмовляв у задоволенні його вимог по суті справи.

Аналіз низки норм Повного Зводу статутів Казимира Великого 1420 р. свідчить про формування інституту підсудності. Критерієм визначення підсудності, тобто до якого суду мав звертатися позивач, була особа, яка виступала відповідачем у справі.

Повний звід Статутів Казимира Великого надавав позивачеві або відповідачеві юридичну можливість доручити ведення справи в суді іншим особам – уповноваженим і повіреним, тобто прокураторам і адвокатам.

Доведено, що російський імперський вплив на гетьмана та козацьку старшину наприкінці XVII – на початку XVIII ст. здійснювався, зокрема, через Малоросійську колегію, яка була основною державною установою, що виконувала судові функції. Колегія розглядала скарги на Генеральний військовий суд, полкові та ратушні суди, а також на військові, полкові й інші канцелярії.

У подальшому Малоросійську колегію було замінено Генеральним військовим судом, який формувався на паритетних засадах із рівної кількості російських і українських суддів, а гетьман проголошувався президентом суду. Після ліквідації гетьманства Катериною II у 1764 р. й створення другої Малоросійської колегії Генеральний військовий суд став одним з її департаментів. Нагляд за його діяльністю здійснював прокурор колегії.

Встановлено, що відповідно до «Учреждения для управления губерний всероссийской империи» 1775 р. система судочинства на українських землях у

складі Російської імперії почала функціонувати за єдиним загальноімперським зразком. Було створено нову судову систему за становим принципом, реформовано місцевий адміністративно-поліцейський апарат (губернатори й губернські правління, капітани-справники й нижчі земські суди, городничі). При цьому в процесі здійснення правосуддя вагому роль відігравав губернатор.

Звернута увага на те, що Статут цивільного судочинства 1864 р. був унікальним насамперед тим, що вперше в історії Російської імперії розмежував цивільний процес від кримінального. Також упроваджувалися нові принципи судоустрою та судочинства, зокрема змагальність процесу та забезпечення підсудному права на захист. Обвинувачений, позивач і відповідач стали активними учасниками судового процесу, наділеними самотійними правами, які суд був зобов'язаний поважати.

Доведено, що після прийняття Конституції 1849 року в Західній Україні була створена трирівнева судова система. У першій інстанції, як у цивільних, так і в кримінальних справах, судові процеси проводилися одноосібними суддями в районних судах та колегіальних районних судах. Останні були створені в кожному окрузі і називалися «колегіальними», оскільки важливі кримінальні справи, які не могли розглядати звичайні одноосібні судді, розглядалися щонайменше трьома окружними суддями. Третю групу судів першої інстанції становили обласні суди, юрисдикція яких поширювалася на кілька округів. Дев'ять таких обласних судів було створено в Галичині та Буковині. Другої інстанції існували вищі колегіальні обласні суди, один з яких розташовувався в Львові і мав юрисдикцію над усією Східною Галичиною та Буковиною. Третьої інстанції були Верховний суд і Касаційний суд у Відні. У Галичині було створено два апеляційні округи, центри яких розташовувалися в Львові та Кракові, де також засідали вищі обласні суди.

Встановлено, що специфіка доступу до правосуддя в межах радянської правової системи виявлялася в такому.

В УСРР 19 лютого 1919 р. було прийнято Декрет РНК УСРР, який анулював усі попередні судові інстанції, що функціонували на території України до встановлення радянської влади. Також Декрет запроваджував Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УСРР, яке передбачало повне здійснення судочинства новими судами.

Так, після прийняття постанови «Про червоний терор» від 5 вересня 1918 р. ВНК і її губернські та повітові надзвичайні комісії отримали право позасудової розправи.

31 жовтня 1922 р. було прийнято Положення про судоустрій. Воно передбачало таку систему судових органів: народний суд у складі одного народного судді; народний суд, що складався з народного судді та двох народних засідателів; губернський суд; Верховний Суд і його колегії.

23 жовтня 1925 р. прийнято Положення про судоустрій УСРР, яке передбачало таку систему судових установ: 1) народний суд, 2) окружний суд, 3) Верховний Суд УСРР. Зазначалося, що основою системи судових установ УСРР є народний суд, який функціонував колегіально – у складі народного судді й двох народних засідателів, або в спеціальних випадках персонально – в особі народного судді. Суд здійснював свою діяльність у межах визначеного для нього

району. Окружний суд виконував такі функції: а) як орган прямого управління і контролю над усіма підлеглими судовими органами, нотаріальними установами, судовими виконавцями, судовими перекладачами та іншими урядовцями, що підпорядковувалися йому, безпосередньо підконтрольний Народному комісаріатові юстиції; б) як орган, що розглядав касаційні та ревізійні скарги на рішення, вироки та ухвали підлеглих народних судів; в) як суд першої інстанції у справах, які законом було віднесено до його компетенції.

19 листопада 1926 р. ВЦВК офіційно затвердив перехід до трирівневої системи судочинства, у межах якої функціонували народний суд, губернський суд і Верховний Суд. Однак в областях і краях, де було завершено адміністративно-територіальну реформу, замість губернських судів запроваджувалися обласні (крайові) та окружні суди.

25 вересня 1931 р. спільною постановою ВУЦВК і РНК Української СРР було затверджено Положення про судоустрій Української Соціалістичної Радянської Республіки, яке спрямовувалося на активну боротьбу з будь-якими спробами протидії соціалістичному будівництву, сприяння соціалістичній індустріалізації країни, перебудову сільського господарства на соціалістичних засадах та інші аспекти.

У післявоєнний період судова система СРСР була приведена у відповідність до Закону «Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік», ухваленого в 1938 р. У зв'язку з цим було значно скорочено кількість військових трибуналів, відновлено лінійні суди залізничного та водного транспорту. У грудні 1948 – лютому 1949 року в СРСР уперше було проведено вибори народних суддів і народних засідателів.

З 1958 р. встановлювалося, що правосуддя в СРСР здійснюється Верховним Судом СРСР, верховними судами союзних республік, верховними судами автономних республік, обласними, крайовими, міськими судами, судами автономних областей і національних округів, районними (міськими) народними судами, а також військовими трибуналами.

Судова система країни була призначена для забезпечення суворого й неухильного виконання законів усіма установами, організаціями, посадовими особами та громадянами СРСР.

Загалом у 60-х – першій половині 80-х рр. XX ст. судова система, що сформувалася в СРСР наприкінці 50-х рр., не зазнала суттєвих радикальних змін. Незначні зміни стосувалися насамперед скорочення деяких функцій Верховного Суду СРСР у зв'язку з утворенням у 1970 р. союзно-республіканського Міністерства юстиції СРСР.

В межах третього розділу дисертації «Особливості забезпечення Україною доступу до правосуддя в умовах сучасності» вивчено досвід і значення судово-правової реформи в Україні для забезпечення доступу до правосуддя (кінець XX – початок XXI ст.), охарактеризовано роль основних засад судочинства у забезпеченні доступу до правосуддя, виявлені особливості формалізації доступу до правосуддя в межах позитивного права України.

Комплексно показано, що незалежно від виду судочинства, доступ до правосуддя зовнішньо виражається через сукупність обов'язкових загальних ознак: 1) гарантована доступність правової системи для всіх осіб без будь-яких

форм дискримінації, що дає змогу кожному індивіду захищати свої права та інтереси; 2) забезпечення прозорості та справедливості судового процесу, зокрема незалежності суддів і рівності перед законом для всіх сторін; 3) можливість ефективного звернення до суду та інших правоохоронних органів з метою вирішення правових спорів і конфліктів; 4) право на обґрунтований і справедливий розгляд справи, включно з дотриманням належних процедур і використанням відповідних доказів; 5) можливість отримання правової допомоги й консультацій для всіх осіб, які потребують захисту своїх прав та інтересів.

Визначено, що в Україні наразі не конституювано поняття «доступ до правосуддя». Своєю чергою, на рівні кодифікованих актів національні стандарти доступу до правосуддя поділяють на: а) національні стандарти щодо доступу до цивільного судочинства; б) національні стандарти щодо доступу до кримінального судочинства; в) національні стандарти щодо доступу до господарського судочинства; г) національні стандарти щодо доступу до адміністративного судочинства. Окремий блок національних стандартів доступу до судочинства становлять приписи, що стосуються суддівської етики.

Наголошено, що важливою віхою на шляху до забезпечення доступу до правосуддя стало оновлення у 2001 р. системи судів загальної юрисдикції: місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України. При цьому Верховний Суд України було визнано найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. У межах здійснення правосуддя Верховний Суд України мав забезпечувати єдність застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції.

Доведено, що важливою віхою на шляху до забезпечення доступу до правосуддя в Україні стало ухвалення 7 липня 2010 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Цей Закон визначив організацію судової влади та порядок здійснення правосуддя в Україні, заснований на принципах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантування права кожного на справедливий суд.

У частині здійснення правосуддя Закон установив такі положення:

правосуддя в Україні здійснюється виключно судами; передача функцій судів іншим органам чи посадовим особам, а також незаконне привласнення цих функцій – заборонені;

особи, які незаконно привласнюють функції суду, несуть відповідальність відповідно до закону;

народ бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

У Законі загалом зберігалася звична для громадян система судів. Систему судів України становили суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції утворювали єдину систему. Єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні визначався Конституційний Суд України. Створення надзвичайних та спеціальних судів не допускалося.

Показано, що ухвалений у 2016 р. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у частині доступу до правосуддя охоплює кілька ключових аспектів:

а) право на захист. Закон гарантує кожній особі право на захист своїх прав, свобод і законних інтересів у суді, який є незалежним, безстороннім і справедливим. Це один з основоположних принципів правосуддя;

б) рівність перед законом. Закон підтверджує рівність усіх осіб перед законом, включно з іноземцями, особами без громадянства та іноземними юридичними особами. Це означає, що незалежно від національності чи правового статусу, кожен має рівний доступ до судового захисту;

в) доступність правосуддя. Закон наголошує на необхідності забезпечення доступності правосуддя для кожної особи відповідно до Конституції України та законодавства. Це підкреслює важливість усунення перешкод і штучних бар'єрів при зверненні до суду.

Підсумовуючи особливості нормативного забезпечення доступу до правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану, аргументовано доведено, що завдяки відповідним законодавчим змінам правосуддя в Україні здійснюється з урахуванням таких особливостей:

зміна територіальної підсудності справ – справи судів, які тимчасово не функціонують, розглядаються судами інших регіонів;

проведення судових засідань у режимі відеоконференції – за можливості участі всіх сторін у такому форматі;

відкладення розгляду судових справ – можливе як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників процесу;

розгляд справи за відсутності учасника – за наявності відповідної заяви або клопотання.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Поруч із очевидними позитивними моментами, проведений аналіз дисертаційного дослідження вказує на те, що деякі викладені положення мають дискусійний характер та вимагають додаткового обґрунтування та пояснення під час захисту в т.ч.:

1) на сторінці 63 дисертаційної роботи автором звертається увага на тому, що «...Руська Правда використовувала загальний термін «судді» для позначення тих, хто мав судову владу. До цієї категорії також належали представники громади, відомі як «добрі люди», які вирішували питання про винуватість обвинуваченого. Старші судді визначали характер вироку та наглядали за його виконанням. Ця правова система має певну схожість із сучасною системою судів присяжних, яка виникла пізніше і ґрунтується на схожих принципах. У Київській Русі общинний суд, що складався з представників громади, відомих як «добрі люди», розглядав кримінальні справи та цивільні позови, що впливали з договорів. «Добрі люди» визначали, чи було скоєно злочин або подано скаргу, і заслуховували свідчення сторін».

Із цього історичного факту простежується цікава юридична особливість, пов'язана із тим, що спочатку доступ до правосуддя був виключно пов'язаний із розсудом, дискрецією носіїв судової влади. Тривалий історичний шлях розвитку судового права привів до того, що наразі доступ до правосуддя, на відміну від минулих історичних періодів, не асоціюється із судовим розсудом, а обумовлений суто юридичними процедурами.

Вказаній обставині в роботі доцільно було приділити значно більшої дослідницької уваги;

2) на сторінці 131 дисертаційного дослідження автором звертається увага на те, що «... відповідно до Статуту цивільного судочинства процесуальною дієздатністю не користувалися такі категорії осіб: 1) підопічні особи; 2) марнотрати; 3) неспроможні боржники; 4) особи-фікції». Сучасне вітчизняне законодавство не оперує такою юридичною конструкцією, як «особи-фікції». Зважаючи на цю обставину, в дослідженні необхідно було показати, який смисл вкладався в поняття «особи-фікції».

3) автором показано, що «... особливістю польського середньовічного правосуддя був судовий формалізм. Судочинство здійснювалося усно й відкрито з дотриманням визначених процесуальних норм. У цей період процесуальні питання детально регулювалися князівськими статутами, які мали загальнодержавне значення. Характерними рисами цього періоду стали: розмежування цивільного й кримінального судочинства, чітко виражений обвинувальний характер судового процесу» (стор. 259).

Судовий формалізм в залежності від смислового контексту може інтерпретуватися в позитивному ракурсі, як детальне правове регулювання з чіткими правовими процедурами та очевидними правовими наслідками. З іншого боку судовий формалізм може сприйматися в негативному сенсі, коли має місце штучне затягування судового процесу, надлишкова зарегульованість окремих судових процедур. За цих обставин, в роботі необхідно було надати відповідну юридичну та історико-правову оцінку судовому формалізму польського середньовічного правосуддя.

Водночас, підсумовуючи наведене вище, необхідно зазначити, що представлені зауваження та дискусійні положення лише підкреслюють складність поставлених дослідницьких задач та актуальність досліджуваної проблематики, а отже, жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від рецензованої наукової роботи.

ВИСНОВОК

Дисертація «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження» виконана на високому теоретичному рівні, сформульовані положення викладено в логічній послідовності, усі висновки отримали належну та достатню аргументацію, є методологічно обґрунтованими.

За своїм змістом наукове дослідження Єщенка Олександра Володимировича «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження» відповідає обраній спеціальності 081 – «Право», робота пройшла необхідну апробацію.

Дисертація є завершеною науковою роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Її оформлення відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами та доповненнями).

На підставі викладеного, вважаю, що дисертація Єщенка Олександра Володимировича на тему: «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове

дослідження», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає усім вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Єщенко Олександр Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – «Право» зі спеціальності 081 – «Право».

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого**

Павло ХОТЕНЕЦЬ